

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE
ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

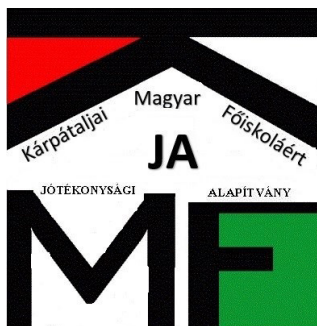
**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE ÖRÖKSÉG ÉS KIHÍVÁSOK

Monográfia

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 94(477.87)(082)

K 22

A kiadvány a mai Kárpátalja területének történetét mutatja be az őskortól a jelenkorig; összefoglaló jellegű munka, ahol a szerzők által fontosnak tartott témakörök lettek megjelenítve. Ajánljuk mindazoknak, akik betekintést kívánnak nyerni a mai értelemben vett Kárpátalja sokoldalú múltjába és jelenkori történetébe.

*Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Tudományos Tanácsa (2021.09.30., 9. számú jegyzőkönyv).*

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi
Kutatóközpontja, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztőbizottság:

A szerkesztőbizottság elnöke: *dr. Brenzovics László*

Főszerkesztő: *dr. Csatáry György*

Felelős szerkesztők: *Dobos Sándor, Orbán Melinda*

Szerkesztőbizottsági tagok: *dr. Braun László, dr. Szakál Imre,*

Szamborovszkyné dr. Nagy Ibolya

Lektorálta:

prof. dr. habil. Balla Tibor (Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest) – 6. fejezet;

Bayerné dr. Sipos Mónika (Pécsi Tudományegyetem, Pécs) – 15. fejezet;

dr. Czigány István (Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest) – 4. fejezet;

dr. Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Forisik Péter (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 2. fejezet;

Hidász Ferenc OFM (Ordo Fratrum Minorum) – 10–13. fejezet;

Marosi István (gör.kat. lelkész, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ, Beregszász) – 10–13. fejezet;

prof. dr. Mándrik Iván (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 5. fejezet;

dr. Milován Sándor (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tiszteletbeli elnöke, Nagyszőlős) – 14. fejezet;

dr. Molnár József (II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász) – 1. fejezet;

dr. Novák Ádám (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 3. fejezet;

dr. habil. Palasik Mária (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest) – 11. fejezet;

prof. dr. habil. Püski Levente (Debreceni Egyetem, Debrecen) – 8–9. fejezet;

dr. Radvánszky Ferenc (ref. lelkész, Mezőkaszonyi Református Egyházközség) – 10–13. fejezet;

dr. habil. Simon Attila (Selye János Egyetem, Komárom; Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja) – 7. fejezet;

dr. Tóth Pál Péter, DSc (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest) – 16. fejezet;

dr. habil. Valuch Tibor, DSc (Eszterházy Károly Egyetem, Eger) – 10., 12–13. fejezet.

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Orbán Melinda*

Korrektúra: *Sin Edina, Hnatik-Riskó Márta*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felel: *Dobos Sándor* (a II. RF KMF Kiadói Részlegének vezetője)

A monográfia fejezeteinek tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

**A kiadvány megjelenését a Nemzeti Együttműködési Alap,
Magyarország Miniszterelnöksége, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. támogatta
a Nyírtéti Református Egyházközség Jövőjéért Egyesület és a Kárpátaljai
Magyar Főiskoláért Jótékonysági Alapítvány közreműködésével.**

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.;
e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail:
print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: „RIK-U” Kft.

ISBN 978-617-8046-21-7

© A szerzők, 2021

© A szerkesztőbizottság, 2021

© II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	11
1. FEJEZET. KÁRPÁTALJA KÖZIGAZGATÁS-TÖRTÉNETE, ETNO- DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÁSAI ÉS KÖZSÉGNÉVRENDEZÉSEI	13
1.1. A közigazgatási térfelosztás változásai a mai Kárpátalja területén (<i>Molnár D. István</i>).....	13
1.2. Kárpátalja népessége (<i>Molnár D. István</i>)	32
1.3. Községnévváltozások és -rendezések a mai Kárpátalja területén (1898–2000) (<i>Dobos Sándor</i>).....	50
2. FEJEZET. A MAI KÁRPÁTALJA TERÜLETÉNEK ŐSTÖRTÉNETE (<i>Rácz Béla</i>).....	65
2.1. Paleolitikum (őskőkor).....	65
2.2. Mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkorszak)	72
2.3. Neolitikum (újkökor, csiszoltkő-korszak).....	76
2.4. Rézkorszak (eneolitikum, kőrézkor)	79
2.5. Bronzkorszak.....	82
2.6. Vaskorszak.....	88
2.7. A római kor.....	92
2.8. A szláv korszak.....	97
3. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG KÖZÉPKORA (A HONFOG- LALÁSTÓL 1526-IG) (<i>Kész Barnabás</i>)	103
3.1. A magyar honfoglalástól az államalapításig (895–1000)	103
3.1.1. Őstörténetünk titkai	103
3.1.2. A honfoglaló magyarok régészeti emlékei Kárpátalján	108
3.2. Vidékünk az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)	115
3.2.1. Az Árpád-dinasztia	115
3.2.2. Vármegyék és ispánságok.....	120
3.3. A vegyes házi királyok kora (1301–1525).....	125
3.3.1. A Magyar Királyság fénykora.....	125
3.3.2. Középkori vármegyéink.....	131
3.3.3. Gazdaság, társadalom, műveltség.....	138
3.3.4. Középkori kőtemplomok	139
3.3.5. Szerzetesrendek	141
3.3.6. Középkori váraink	143
3.3.7. Vidékünk nemesi családjai a középkorban	153

4. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG A KORA ÚJKORBAN (1526–1790).....	157
4.1. Vidékünk története a mohácsi vésztől a szatmári békéig (1526–1711) (<i>Csatáry György</i>)	157
4.1.1. A királyi Magyarország és Erdély határán.....	157
4.1.2. A reformáció terjedése vidékünkön, beregszászi zsinatok	159
4.1.3. Az öt máramarosi koronaváros	165
4.1.4. A Bocskai-felkelés	167
4.1.5. Bethlen Gábor fejedelem kora.....	170
4.1.6. A vármegyei főnemesség	172
4.1.7. Az ungvári katolikus gimnázium.....	185
4.1.8. Az ungvári unió 1646-ban	188
4.1.9. A Thököly-felkelés.....	190
4.1.10. A Rákóczi-szabadságharc	199
4.2. Északkelet-Magyarország története 1711–1790 között (<i>Molnár Ferenc</i>)	213
4.2.1. A munkács-szentmiklósi uradalom.....	217
4.2.2. Munkács és Nagyszőlős.....	224
4.2.3. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye kiala- kulása a 18. században	228
4.2.4. Bacsinszky András a Munkácsi Egyházmegye élén.....	231
5. FEJEZET. ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1790-TŐL 1914-IG....	237
5.1. A nemzeti ébredés kezdetétől a reformkor végéig (<i>Dancs György</i>).....	237
5.1.1. A jakobinus mozgalom és a napóleoni háborúk	237
5.1.2. A reformkori országgyűlések és a vármegyék.....	239
5.1.3. Néesség.....	247
5.1.4. Egészségügy és kolerajárvány	249
5.1.5. Gazdaság.....	254
5.1.6. Adók és kiadások	263
5.1.7. Regionális központok	265
5.1.8. Társadalmi szerveződések	271
5.2. Az 1848–49. évi események és a neoabszolutizmus (<i>Molnár Ferenc</i>)	273
5.2.1. A vármegyei élet és a forradalom	273
5.2.2. A nemzetiségi kérdés	277
5.2.3. A nemzetőrség és a honvédtoborzás megszervezése	279
5.2.4. Az 1848. őszi események.....	283

5.2.5. 1849 tavasza: a verhovinai események és a podhe- ringi ütközet	287
5.2.6. Végig a magyar szabadságharc szolgálatában	290
5.2.7. Megtorlás és neoabszolútizmus	295
5.2.8. Az Ungvári Kerület és az olmützi alkotmány kihirdetése	296
5.2.9. A politikai és nemzetiségi élet élénkülése az 1860-as évek elején.....	303
5.3. A dualizmus korának társadalmi és gazdasági viszonyai (<i>Braun László</i>)	310
5.3.1. A mezőgazdaság és az agrárnépesség helyzete.....	310
5.3.2. Kivándorlás az Északkeleti-Kárpátok vidékéről	315
5.3.3. Ruszin nemzetiségi mozgalom és politikai viszonyok	323
5.3.4. A zsidó közösség és gazdasági szerepvállalása	329
5.3.5. A német lakosság foglalkozása és társadalmi helyzete.....	332
5.3.6. A vasúti közlekedés kiépítése	334
5.3.7. Az ipar fejlődése	344
5.3.8. A városok fejlődése és polgárosodás.....	358
 6. FEJEZET. AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS VIDÉKÜNK (1914–1918) (<i>Suslik Ádám</i>)	 383
 7. FEJEZET. AZ ELSŐ CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1918–1938) (<i>Szakál Imre</i>)	 399
7.1. Az államfordulat hónapjai.....	399
7.1.1. Ruszka Krajna.....	399
7.1.2. A csehszlovák katonai megszállás	408
7.2. Kárpátalja a Csehszlovák Köztársaság közigazgatásában	412
7.2.1. Az új ország	412
7.2.2. Kárpátalja csehszlovák közigazgatása	416
7.3. Magyar társadalmi és politikai élet a csehszlovák Kárpátalján.....	423
7.3.1. Az új közösség	423
7.3.2. Pártok és választások	430
7.4. Csehszlovák gazdaságpolitika Kárpátalján	435
7.4.1. Gazdasági helyzetkép és infrastrukturális fejlesztések.....	435
7.4.2. Földreform és telepítéspolitika	444
 8. FEJEZET. KÁRPÁTI UKRAJNA ÉS A TERÜLETI REVÍZIÓ (1938–1939) (<i>Szözlősi Nóra</i>)	 449
8.1. Az 1938-as eseményeket megelőző nemzetközi helyzet.....	449
8.2. Az 1938-as csehszlovák válság és a kisantant megroppanása.....	454

8.3. A müncheni tárgyalások és az első bécsi döntés	455
8.4. Az 1938. őszi események	459
8.5. Kárpáti Ukrajna kikiáltása, majd Magyarországhoz történő csatolása 1939 márciusában	463
9. FEJEZET. A MAGYAR KIRÁLYSÁGHOZ VISSZATÉRT KÁRPÁTALJA (1938–1944) (<i>Szőlősi Nóra</i>).....	
9.1. Előzmények.....	467
9.2. A katonai közigazgatás bevezetése.....	468
9.3. A polgári közigazgatásra történő áttérés.....	472
9.4. A visszatért területek országgyűlési képviselőtének alakulása.....	475
9.5. Igazoltatási eljárások és a tisztviselőkérdés	477
9.6. A visszatért területek gazdasági adottságai és lehetőségei	480
9.6.1. Turizmus	480
9.6.2. Erdőgazdálkodás.....	483
9.6.3. A vízerőművek.....	490
9.6.4. Mezőgazdaság, ipar és az ezen belüli szociális intézkedések.....	493
10. FEJEZET. A KÉSŐSZTÁLINIZMUS KORSZAKA (1944–1953).....	
10.1. A vidék szovjetizálása/szovjetesítése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	501
10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	513
10.3. A közoktatás szovjetesítése (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	521
10.4. Egyházpolitika szovjet módra (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	528
11. FEJEZET. A SZTÁLIN UTÁNI ÉVTIZED – 1953–1964 (A HÁROM „TRIUMVIRÁTUS” ÉS A HRUSCSOVI KILENC ÉV).....	
11.1. Politikai látszatenyhülés (<i>Váradi Natália</i>).....	543
11.2. A gazdaságfejlesztés – káderkérdés (<i>Váradi Natália</i>)	551
11.3. 1956 helyi vonatkozásai (<i>Váradi Natália</i>).....	565
11.4. A közoktatás alakulása az enyhülés éveiben (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	574
11.5. A hitélet alakulása a hruscsovi egyházüldözés idején (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	580
12. FEJEZET. A BREZSNYEVI DOLCE VITA KÉT ÉVTIZEDE (1964–1982).....	
12.1. „Édes élet” szovjet módra: gazdaság és birodalmi eszme (<i>Császár István</i>)	593

12.2. A helyi magyar szellemi mozgástér újraértelmezése és annak következményei (<i>Császár István</i>).....	600
12.3. A közoktatás brezsnyevi központosításának időszaka (1964–1982) (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	613
12.4. Egyházpolitika és hitélet a <i>dolce vita</i> idejében (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	619
13. FEJEZET. A BOMLÁS ÉVTIZEDE (1982–1991).....	631
13.1. Pártfőtítkárok váltásának sodrában: élelmiszerprogram és alkoholtilalom (1982–1985) (<i>Molnár D. Erzsébet</i>)	631
13.2. A gorbacsovi peresztrojka fonákságaitól a széthullásig (<i>Császár István</i>)	635
13.3. Az ideológiai harc fokozása a közoktatásban (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	644
13.4. Az ateista propagandától az egyházzal történő együttműködésig (<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>)	650
14. FEJEZET. KÁRPÁTALJA POLITIKATÖRTÉNETE A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2015) (<i>Darcsi Karolina</i>)	661
14.1. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – a magyar érdekképviselet megjelenése, az elvesztett autonómia ügye	661
14.2. Ukrajnai választások és a kárpátaljai magyarság	665
14.2.1. Parlamenti választások – 1990–1998	667
14.2.2. Parlamenti választások – 2002–2014	668
14.2.3. Helyhatósági választások Ukrajnában	680
15. FEJEZET. HELYZETKÉP A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVŰ OKTATÁSRÓL (1989–2019) (<i>Orosz Ildikó</i>).....	693
15.1. Az oktatást meghatározó jogalkotási folyamat alakulása Ukrajnában.....	694
15.2. Az anyanemzet politikájának hatása a kárpátaljai magyar oktatásra.....	706
15.3. A magyar nyelvű oktatási intézményhálózat	717
15.4. A magyar tannyelvű oktatási intézmények/osztályok minőségének kérdésköre	723
15.5. A magyar nyelvű szakképzés és felsőoktatás alakulása a vizsgált időszakban.....	735

16. FEJEZET. KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI VISZONYAI A FÜGGETLEN UKRAJNÁBAN (1991–2018) (<i>Hires-László Kornélia</i>)	743
16.1. Korszakok a gazdasági jellemzők és változások alapján.....	744
16.1.1. Ukrajna intézményi átalakulása (1991–1998).....	744
16.1.2. A nemzetközi hitelek és befektetők (1999–2007).....	748
16.1.3. A nagy gazdasági világválság (2008–2009).....	749
16.1.4. A mindenkori Nyugat és Kelet dilemmája (2010–2013)	751
16.1.5. A „Majdan” utáni időszak (2014–2015; 2016–2018)	752
16.2. Magyar kisebbségi lét a független Ukrajnában	756
16.2.1. A függetlenség alapjai (az alkotmány) – 1991–2000	756
16.2.2. Státusz törvény / narancsos forradalom – 2000–2007	756
16.2.3. Az első „ukrán láz” – 2008–2009	759
16.2.4. Kisebbségbarát időszak – 2010–2012.....	760
16.2.5. A második „ukrán láz”(?) – 2013–2019.....	761
16.3. Migrációs folyamatok korszakonként a kárpátaljai magyarság életében	761
16.4. Mindennapok a kárpátaljai magyarság életében az 1991-es rendszerváltás után	765
A KÖTET SZERZŐI	781

10.2. A szovjet típusú gazdaságpolitika erőszakos térnyerése

Kárpátalja mindig agrárjellegű térség volt, a lakosság többsége falun élt, és mezőgazdasággal foglalkozott. A hatalomváltást követően hamar megkezdődött a földbirtokviszonyok szovjet típusú átalakítása. A folyamat több lépcsőfokban ment végbe. Első lépésként a népi bizottságok első, 1944. novemberi kongresszusa az „újraegyesülést” kimondó manifesztum mellett határozatot hozott a földreform végrehajtásáról. 1944. november 29-én megjelent a földosztásról szóló rendelet, melyben hangsúlyozták, hogy a magyar és német földbirtokosok tulajdonában lévő birtokok elkobzandók, és azonnali hatállyal szétosztandók a földnélküliek, a kis földterülettel rendelkező parasztok és a munkások között.³⁶ Ennek fényében 1945 folyamán átalakították a földbirtokviszonyokat, felszámolták a nagybirtokokat. Minden községben földosztó bizottságok alakultak, akik összeírták a felosztás alá tartozó földeket, majd felosztották azokat, jelentéseket írtak a falusi gazdák helyzetéről, és felügyelték a földosztás menetét.³⁷ A szétosztandó földekből elsőbbséget élveztek a szovjet hadsereg önkéntesei és a partizánok, illetve a hegyvidékről az alföldre telepedtek.³⁸

1946–50 között – ekkor már mint a Szovjetunió egyik közigazgatási egységében – könnyörtelenül véghezvitték a mezőgazdaság szovjet mintára történő átalakítását. Kezdetét vette a kollektivizálás következő szintje: a kolhozosítás. 1946-ban két kolhozot alakítottak: az ungvári járási Eszenyben a Hruscsov, míg Munkácson a Dimitrov Kolhozot. A felső pártvezetés a kolhozszerzés ütemét a területen túl lassúnak találta, amit azzal magyaráztak, hogy „a helybéli lakosok nem segítenek eléggé”.³⁹ A lakosság meggyőzése érdekében a településeken gyűléseket szerveztek, ahol a kollektív gazdálkodás előnyeiről tartottak előadásokat, agitációs filmeket mutattak be. Ha ez nem működött, meggyőzőbb módszerekhez folyamodtak: egyenként hívták fel a községházára a gazdákat, több napig is ott tartva őket, bizonygatva nekik a kollektív gazdálkodás előnyeit.⁴⁰

Annak érdekében, hogy a helyi gazdákat teljesen megtörjék, beszolgáltatási kötelezettséget vezettek be,⁴¹ amelynek keretében nemcsak a ter-

³⁶ KTÁL, F. P-14, op. 1, od. zb. 1. „a”, ark. 5.

³⁷ KTÁL, F. P-14, op. 1, od. zb. 439. ark. 1–48.

³⁸ *Oficinszkij Román: Kárpátontúli Ukrajna agrárpolitikája.* In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 275.

³⁹ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 18. ark. 40.

⁴⁰ *Kovács Elemér: Élőlátók.* Ungvár–Budapest 1993. 100.

⁴¹ *Csanádi György: Sorsfordító évek sodrásában.* Ungvár 2004. 192–194.

ményt, de a jószágot, fát, ekét, boronát, vetőgépet és egyéb munkaeszközöket is összeszedték a portákról, így teremtették meg a létrehozandó kolhoz infrastrukturális alapjait. A mindenféle ellenszolgáltatás nélküli beszolgáltatás sokak ellenérzését váltotta ki, azonban ha valaki nem teljesítette, bűnvádi eljárást indítottak ellene. Az agitátorok otthonaikban zaklatták, fenyegették az embereket. Aki mégis ellenállt, és ragaszkodott a saját tulajdonához, az kuláklistára került, osztályellenség lett. Kárpátaljára is kiterjesztették az USZSZK minisztertanácsának 1947. június 21-i határozatát a kulákgazdaságok megadóztatásáról, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a kolhozba való belépést visszautasító gazdákat könyörtelenül megadóztatták. Sőt, szélsőséges esetekben a kolhozszervezők úgy kívántak példát statuálni a lakosság irányába, hogy letartóztatták és elhurcolták az együttműködésre nem hajlandó gazdákat: „'48. december 10-én összeszedtek a faluból vagy hat embert, akit akkor éjszaka elvittek, amibe beleestünk mi is, vagyis apám. Elvitték és melyik 25 évet, melyik 15 évet kapott, mikor a kolhoz kezdődött. [...] Akkor éjszaka az egész falu rögtön aláírt. Addig nem tudták megalapítani, mert csak hárman vagy négyen írtak alá. Azzal kolhozot nem lehetett elindítani. És így a kolhoz meg is indult. [...] Bementek minden házba és azt mondták, hogy aki nem ír alá, megy a széles vágányra.”⁴²

A megszorításoknak, megfélemlítésnek meg is lett az eredménye: míg 1946-ban csak a fent említett két kolhoz működött Kárpátalján, addig 1950 elejére már 532. (Ez a szám 1953-ban – az összevonások következtében – 264-re csökkent.)⁴³

A munkaerőhiány miatt – hisz a férfiak nagy része ekkor még lágerben volt – és a hozzá nem értés következtében az 1946–50 közötti időszakban a mezőgazdasági termelés visszaesett, sőt 1946–47-ben egész Ukrajnát érintő éhínség pusztított. A fellépő munkaerőhiányt a nők bevonásával igyekeztek kiküszöbölni. Mozgalmat indítottak „Traktorra, lányok, asszonyok!” jelszóval.⁴⁴ A területen élő munkaképes nőket a pártfunkcionáriusok „egy nagy hadseregként” írják le, akiket be kell vonni a tömegtermelésbe.⁴⁵

1950-re Kárpátalján teljesen megszüntették a magánszektor, és ezzel szétverték a korábbi természetes gazdálkodási rendszert. Kolhozokba kényszerítették a parasztságot a terméketlen és szinte csak havasi legelőjű

⁴² Csete Lajos (szül. 1925, Beregújfalú) visszaemlékezése. Idézi: P. P. *Punyó Mária*: Reggelt adott az Isten. A szenvedés éveit kárpátaljai népi elbeszélésekben. Debrecen 1993. 118–119.

⁴³ *Oficinszkij Román*: Kollektivizálás. In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 277–281.

⁴⁴ *Csanádi Gy.*: Sorsfordító évek i. m. 203.

⁴⁵ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 70, ark. 126.

hegyvidéken is.⁴⁶ A kollektív gazdálkodás annyira veszteséges volt, hogy 1950. február 4-én Ivan Turjanica mint a kárpátaljai területi végrehajtó bizottság elnöke jelentést küldött Kijevbe „a kárpátaljai hegyvidéki települések mezőgazdaságának állapotáról és további fejlesztésének lehetőségéről”, melyben leírták, hogy a hegyvidékeken nincs értelme a kolhozok létrehozásának. A jelentésnek nem lett semmilyen következménye.⁴⁷

3. kép Széna betakarítása a nagyberegi Lenin Kolhozban 1950 májusában

Forrás: az Orosz Állami Film- és Fotódokumentumok Archívumának Elektronikus fényképkatalógusa. Őrzési egység: 158284. <http://photo.rgakfd.ru/photo/467932>, letöltés 2020. febr. 13.

Közismertek a szovjet vezetésnek azon erőfeszítései, amelyek keretében, az éghajlati viszonyokat és a józan ész felülírva, citrusféléket és egyéb szubtrópusi növényeket kíséreltek meg termesztetni. Ezek a próbálkozások az 1950-es évek első felében Kárpátalját is elérték, és olyan

⁴⁶ Botlik J.: *Egestas Subcarpathica* i. m. 286–287.

⁴⁷ *Ofcinszkij R.*: *Kollektivizálás* i. m. 278.

éghajlatidegen növények termesztését célozták meg, mint a tea, citrom, narancs, füge, gránátalma, datolya vagy az eukaliptusz. Ezek a kísérletek hatalmas pénzekbe kerültek, és nagy veszteséggel jártak, hiszen sorra kudarcba fulladtak: a behozott növények mind kipusztultak, kifagytak.⁴⁸

1946-tól azzal az indokkal, hogy a Szovjetunió minden állampolgárának ki kell vennie részét az ország iparosításából – amihez pénzre van szükség –, valamennyi dolgozó bérének bizonyos hányadát lefoglalták államkölsön címszó alatt, amelyet az illető „önként” ajánlott fel az ország fejlesztése érdekében. 1946 tavaszán a pártvezetés ülései alkalmával hangsúlyozta, hogy ez a legfontosabb gazdaságpolitikai kampányhadjárat, és az aktivisták feladata tudatosítani a lakosságban a kölsön jelentőségét, miszerint ez a hozzájárulás részét képezi az ötéves terv teljesítésének. A begyűjtésre irányuló propagandamunkát Kárpátalja valamennyi községében megszervezték, a területi és járási szintű újságok pedig utasítást kaptak a kölsön fontosságának hirdetésére.⁴⁹ A magángazdáknak készpénzzel kellett fizetniük.

Az új rendszerrel rendkívül nehezen tudtak azonosulni a falusi emberek, akik nem értették, hogy miért nem részesülhetnek abból a termékből, amiért egész éven át, napi 12 órai verejtékes munkával dolgoztak meg. Úgy gondolták, joguk van néha egy-egy vödör terményt hazavinni, amit a kolhozvezetőség lopásnak minősített, és szigorúan büntetett. Ekkortájt keletkezett az ismert szólás: „*A kolhozvagyon drága kincs, de aki nem lop, annak nincs.*”⁵⁰

A kolhozosítással párhuzamosan ment végbe az államosítás folyamata. Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa 1944. december 5-én rendeletet fogadott el, mely kimondta, hogy az egykori Magyarország és Csehszlovákia minden ingó és ingatlan tulajdona a területen – intézmények, bányák, gyárak, üzemek, termőföldek, erdők, vállalatok, a vasút – Kárpátontúli Ukrajna tulajdonába megy át.⁵¹ Elkobozták továbbá minden ingó és ingatlan vagyonát azoknak a személyeknek, akiket a „magyar és német kizsákmányolók cinkosainak” tartottak. Az elkobzott ingatlanok a népbizottságok felügyelete alá kerültek, és a rendeletben megfogalmazottak szerint ingyen át kellett adni azokat a hajléktalanoknak és a nagycsaládosoknak.⁵² A valóságban ezek a házak az újonnan betelepült orosz vagy ukrán nemze-

⁴⁸ *Oficinszkij R.*: Kollektivizálás i. m. 281.

⁴⁹ KTÁL, F. P-1, op. 1, od. zb. 12, ark. 62–63.

⁵⁰ *Móricz Kálmán*: Nagydobrony. Beregszász–Budapest 1995. 97.

⁵¹ KTÁL, Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Közlönye, 2. sz. Ungvár 1944. december 5., 10.

⁵² KTÁL, F. P-14, op. 1, od. zb. 1 „a”, ark. 10.

tiségű lakosság lakóhelyéül szolgáltak a továbbiakban. Az államosítás folyamata rendkívül gyorsan lezajlott, még mielőtt a terület a szovjet–csehszlovák szerződés értelmében hivatalosan is a Szovjetunió fennhatósága alá került volna.

Kárpátalja nem tartozott az iparilag fejlett régiók közé, azonban a szovjet vezetés a szocialista átalakítás folyamatában elsődleges szerepet tulajdonított az ipari fejlődésnek. Ennek jegyében jelentős ipari beruházásokat indítványoztak a területen, sokkal jelentősebbeket, mint amennyit a terület mérete és természeti erőforrásai indokoltak volna. A gazdasági átalakulások, az ipar megjelenése jelentősen megváltoztatta a vidék korábbi arculatát, ami leginkább a városok esetében volt szembeötlő, a lakosság száma a többszörösére nőtt, és megváltozott az etnikai összetétele is. A fő iparág továbbra is a fakitermelés és a fafeldolgozás maradt, de fejlődésen ment keresztül az élelmiszeripar is: minden jelentős városban kenyérgyárakat, húsfeldolgozó, tejfeldolgozó üzemet hoztak létre, mivel a megnövekedett városi lakosságot élelmiszerrel kellett ellátni.⁵³

1946-ban, Kárpátalja Szovjetunióba történő teljes beolvasztásának évében vette kezdetét a negyedik ötéves terv. A terv népszerűsítését elősegítendő agitációs propagandamunka kezdődött a területen is. A pártvezetés terjedelmes és részletes cikkek megjelentetését irányozta elő a megyei és járási lapokban a Szovjetunió népgazdaságának fejlesztésével, a negyedik sztálini ötéves terv teljesítésével, illetve túlteljesítésével kapcsolatban.⁵⁴ A terv népszerűsítéséről szóló kiadványokat magyar nyelven is megjelentették.⁵⁵ A terv teljesítését elősegítendő, 1946 májusában az UK(b)P Kárpátontúli Területi Bizottsága a körzeti pártszervezeteket agitációs propagandamunka elvégzésére kötelezte, mely által a Szovjetunióban már több éve alkalmazott sztahanovista munkamódszerre hívták fel az ilosvai bányairányítás figyelmét.⁵⁶ Azt a tényt, hogy a terv teljesítése nem halad zökkenőmentesen, már 1946 júliusában maguk a pártfunkcionáriusok is beismerték, amit úgy akartak orvosolni, hogy a hiányosságokat pótolva még nagyobb figyelmet fordítottak az ötéves terv teljesítését elősegítő agitációs és propagandamunkára.⁵⁷ A fokozódó agitációt a munkások nem mindig fogadták türelemmel, az egyik, rendkívül rossz

⁵³ Brenzovics László: Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe, 1945. június – 1991. augusztus. In: Kárpátalja. Szerk. Baranyi Béla. Pécs–Budapest 2009. 96.

⁵⁴ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 7, ark. 80.

⁵⁵ Uo. 81.

⁵⁶ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 18, ark. 50.

⁵⁷ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 38, ark. 110.

körülmények között dolgozó szlatinai sóbányász jegyzőkönyvben is rögzített reakciója például a következő volt: „*Újságot olvasni a bányába nem lehet, mert sötét van, mivel nincs megfelelő világítás. Nekünk nem újság kell, hanem bakancs, mert a munkások mezítláb vannak.*”⁵⁸

A szovjet gazdaságpolitikának Kárpátaljára történő kivetítése egyéb következményekkel is járt a régió lakosságára nézve. Amikor a sztálini vezetés kihirdette az 1946–50 között teljesítendő negyedik ötéves tervet a gazdaság újjáépítésére és fejlesztésére vonatkozóan, a fő hangsúlyt a nehézipar fejlesztésére helyezték, amelyben kulcsfontosságú szerepet játszott a Donyec-medencei szénipar. A sikeres teljesítés érdekében rengeteg munkást, szakembert kívántak mozgósítani, így 1947-ben a Szovjetunió Minisztertanácsa rendeletet fogadott el a munkások donyeci szénmedencébe, másrészt Donbászra irányítására és kiképzésére vonatkozóan. A köztársasági és területi szintű vezetést kötelezték az utasítások végrehajtására, a kiszabott kvótát a megyei, azon belül pedig a járási szerveknek teljesíteni kellett. A propaganda a mozgósítást igyekezett önkéntes tömegmozgalomként felüntetni, azonban a kényszerítés ténye nyilvánvaló volt.⁵⁹

A munkaerőt a katonaköteles korba lépett fiatalok köréből szándékozták előállítani mozgósítás révén, mely a Sztálinói (ma Donyecki) és a Vorosilovgrádi (ma Luhanszki) területeken létrehozott szakipari iskolákba, ún. FZO-iskolákba⁶⁰ irányult. A Szovjetunióban ez nem volt új keletű dolog, ezeket az intézményeket már 1940-ben, *Az állami munkaerő-tartalékokról* szóló rendelettel létrehozták, mely alapján a behívottakat az SZSZKSZ állami munkaerő-tartalékának tekintették, akik kötelesek a FZO elvégzése után meghatározott ideig a Donyec-medencében dolgozni. A tanintézetekben néhány hónapig tartó felkészítés után a fiatalok képesítést szerezhettek a szénipari, bányászati, kohászati, építőipari szakmák területén, majd munkára fogták őket az adott szakmában. 1946–47 folyamán számos FZO-iskolát építettek a Donbász-környéki nagy bányavárosokban.⁶¹ Ezek az iskolák a Donyecki Munkaközpontokhoz tartoztak, és ide irányították a kárpátaljai fiatalokat is,⁶² akiket három évig tartó munkaszolgálat letöltésére köteleztek.

⁵⁸ KTÁL, F. P–1, op. 1, od. zb. 67, ark. 8.

⁵⁹ *Oficinszkij Román: Munkaerő-toborzás a Donbászra.* In: Kárpátalja 1919–2009 történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Budapest 2010. 251.

⁶⁰ FZO (Fabricсно-zavodszkoje obucsenyije) – gyári-üzemi képzés.

⁶¹ О.Д., Довганич – О.В., *Хланта: Переслідування молоді за втечі зі шкіл ФЗН та за антирадянську пропаганду у військових частинах. Реабілітовані історією. Закарпатська область. Ужгород 2003. 111.*

⁶² *Oficinszkij R.: Munkaerő-toborzás i. m. 251–252.*

5. térkép A FZO-iskolák helyszínei

Szerkesztette: Molnár D. Erzsébet és Molnár D. István.

A behívás, illetve a donbászi csoportok megszervezése a terület végrehajtó bizottságának és hadügyi osztályának feladata volt.⁶³ 1947-ben a területi végrehajtó bizottság határozatot fogadott el a fiatalok FZO-iskolába történő irányításáról, ezzel Kárpátalja területén is megkezdődött az egyre nagyobb ütemű mozgósítás, amely 1948-ban még nagyobb mértékben folytatódott. Az ütemtervet és a körzetenkénti megoszlást a megyei tanács határozatban rögzítette. Ennek értelmében 3,5 ezer 18-19 éves fiatalot kellett mobilizálni, és a Sztálinói (Donyeck) területre küldeni. A szovjet vezetés figyelmeztette Kárpátalja mozgósítással foglalkozó vezetőit a határozat időben történő végrehajtásának fontosságára, és havonkénti kimutatást követelt a széniparba és a bányaépítkezésekre elküldött munkások számáról.⁶⁴

Több visszaemlékező tanúsága szerint – bármilyen behívó vagy írásbeli felszólítás nélkül – a katonák erőszakkal hurcolták el: „Megfoglaltak a katonák, és elvittek, erővel elvittek.”⁶⁵ „Egyszerűen reggel jöttek, kit hogy találtak, úgy vitték. Bevittek Beregszászba, a református templomudvarba.

⁶³ KTÁL, F. P-14, op. 1, od. zb. 404.

⁶⁴ О.Д., Довганич – О.В., Хланта: Переслідування молоді за втечі зі шкіл ФЗН і. м. 110.

⁶⁵ Berényi Ernő (szül. 1930, Hetyen) visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2005. január.

Onnan bevitték minket Munkácsra, a téglagyárba, onnan bevagoníroztak, úgy vittek – akkor Sztálinszikj oblásztly volt, most Donyeck – Horlovkára.”⁶⁶

A Donbászra küldött személyek kiválasztásánál községi szinten több tényező is közrejátszott. Például nagy eséllyel kerültek az úgynevezett „donbázi menetbe” a kolhozosítás ellenzői⁶⁷, kolhozjegyzőkönnyvek bizonyítják, hogy egyes településeken összefüggés volt a kollektivizálás nem támogatása és a szénbányákba kerülés között. Máshol elég volt egy túlbuzgó helyi pártaktivista, aki összeállította a névsort, és olyan személyeket választott ki, akikkel neki valamilyen személyes konfliktusa volt, illetve szintén fontos szempont volt, hogy 1947–52 között a kárpátaljai katonaköteles magyar fiatalokat megbízhatatlanság okán nem sorozták be katonának, helyette FZO-iskolákba irányították, és három év bányauzemi munkára kötelezték őket. *„Azért vittek el, mert katonakötelesek lettünk volna, de csak az ukrán nemzetiségűeket hívták be a fegyveres hadseregbe, a magyarokat, akik ’25-től ’28-ig születtek – ’25, ’26, ’27 –: ezt a három korosztályt vitték első tránszportba Donbászra.*”⁶⁸

A szénipar fontosságát és abban a kárpátaljai munkaerő részvételének a jelentőségét számos újságcikkben hangsúlyozta a korabeli sajtó is, ahol ezek a gazdasági vonatkozású cikkek erőteljesen propagandisztikus jelleggel vannak felruházva: *„Szovjethazánk vérkeringésének fő ütőere a Don-medence. Ahhoz, hogy gyors ütemben építhessük fel gyárainkat, falvainkat, kulturális és egészségügyi intézményeinket, szükséges, hogy elsősorban szemet, minél több szemet termeljünk.*”⁶⁹

Arról, hogy összességében hány embert irányítottak Donyec-medencei bányamunkára, összesítő adatok sajnos nem állnak a rendelkezésünkre. Az 1947–49 között mozgósítottak létszámára vonatkozó adatok Ivan Turjanicának, a Végrehajtó Bizottság elnökének a jelentésében található, ahol 12 ezer Donbászra irányított főről olvashatunk.⁷⁰ Mindez olyan következményekkel járt, hogy egyes falvak gyakorlatilag férfi munkaerő nélkül maradtak: *„Az embereket elvitték a lágerbe 18–50 évig, minket azután Donbászra vittek. Úgyhogy férfiak Csetfalván alig voltak. Nagyön kevesen voltak.*”⁷¹

⁶⁶ Horváth Gyula (szül. 1933, Mezőgecse) visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2001. július.

⁶⁷ *Oficinszkij R.*: Munkaerő-toborzás i. m. 278.

⁶⁸ Huszti Csaba (szül. 1927, Kígyós) visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2001. május.

⁶⁹ Vörös Zászló 4. évf. 18. sz. 1948. február 26., 1.

⁷⁰ *О.Д., Довганич – О.В., Хланта*: Переслідування молоді за втечі зі шкіл ФЗН i. m. 111.

⁷¹ Papp Ferenc (szül. 1927, Csetfalva) visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2001. június.

A Donbászra történő munkaerő-toborzás 1952-ig mutatható ki, ezután katonai sorszolgálatra vitték a magyar nemzetiségű fiatalokat is. Több esetben is előfordult, hogy a bányavidékről hazatérőket aztán 1952-től besorozták. Egyfajta paradoxonként fogható fel, hogy azért kellett éveken keresztül szénbányákban dolgozniuk, mert nem teljesíthettek katonai szolgálatot, amikor pedig hazakerültek, mégis elvitték őket katonának. Olyan élettörténetekkel is találkozhatunk, amikor a „háromnapos munkáról” hazatérő túlélőt vittek el Donbászra, majd onnan is hazakerülve a katonai sorszolgálat letöltésére is kötelezték.

A szovjet gazdaságpolitikának ilyen erőszakos térnyerése, a Donyec-medencei munkára való irányítás ily módon történő megvalósítása még inkább hozzájárult a málenkij robot sokkjából még magához sem térő kárpátaljai közösség megtöréséhez: *„Akkor is becsaptak bennünket. Mert arról volt szó – húszévesek voltunk –, hogy visznek katonának 1947-ben. És a szénbányába vittek. Én éppen egy év, hogy nem estem bele a háromnapos munkába. Nekem két bátyám halt oda. Egyik volt 19, a másik 21 éves. Egyiket halva Szolyvárol édesapám küldte haza. Apám is ott volt.”*⁷² *„Beleestem ebbe a donbászi menetbe, Donbászra hordták az embereket. Jobban mondván előtte vitték a „háromnapos embereket. Ez volt ’44-ben. Akkor még én kicsi voltam, a bátyám beleesett, azt elvitték apámmal együtt. Mind a kettő odamaradt, és utána én odafejlődtem, és mivel hogy nagyobb család voltunk, engem ’48 tavaszán felmentettek, de ősszel már cserez vojenkomát [a Hadkiegészítő Parancsnokságon keresztül] akkor elvittek.”*⁷³

10.3. A közoktatás szovjetesítése

Miután 1944. március 19-én a német csapatok megszállták Magyarországot, március 31-ével (Antal István vallás- és közoktatási miniszter rendeletével) az országban mindenütt véget ért a tanév, így a jelenlegi Kárpátalján is. A szovjet csapatok október végi bevonulását követően, úgy 2–3 hét elteltével az oktatási intézményekben újrakezdték a tanulók beiskolázását. A Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban (KTÁL) hiányosan fennmaradt forrásokból⁷⁴ az azonban pontosan kiszűrhető, hogy a tanulók beiskolázása november 17-től kezdődően folyamatos volt a hónap végé-

⁷² Mátl Viktor (szül. 1927, Beregújfalú) visszaemlékezése. *Punykó Mária: Reggelt adott az Isten. A szenvedés évei* i. m. 111.

⁷³ Tóth Béla (szül. 1928, Kígyós) visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2001. május.

⁷⁴ Ezek zöme az iskolai osztálykönyvek.

A KÖTET SZERZŐI

Braun László, PhD (Szürte, 1971) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1998-ban mint történész, történelemtanár. Általános, illetve középiskolai tanárként dolgozott, majd öt éven keresztül a Kárpátaljai Területi Állami Adminisztráció Oktatási és Tudományos Főosztályán végezte munkáját. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának az elvégzése után 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe Északkelet-Magyarország története a 19–20. század fordulóján.

Csatáry György, PhD (Kaszony, 1963) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett. Az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Középkori és kora újkori egyetemes történelem doktori programjának elvégzése után 2006-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kora újkori magyar történelem) szakterületen. 2008-tól a történelemtudományok kandidátusa. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének vezetője. Levéltártant, történelmi szaktudományokat és honismeretet oktat. A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács tagja. Kutatási területe: a II. Rákóczi Ferenc vezette 1703–1711. évi szabadságharc, Északkelet-Magyarország és Kárpátalja története.

Császár István (Jánosi, 1985) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakán szerzett 2008-ben MA szintű oklevelet. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Nemzetközi Kapcsolatok Története doktori programjában végezte PhD-tanulmányait, 2011-ben szerezte meg az abszolutóriumot. 2010 óta dolgozik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékén, jelenleg oktatói beosztásban. Kutatási területe: a második világháború utáni kárpátaljai magyar társadalomtörténet, civil társadalmi mozgalmak kialakulása Kárpátalján.

Dancs György (Balazsér, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2007-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2008-ben Specialist oklevelet szerzett. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2012-ben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelkipásztori munkatárs

szakán végzett 2017-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára. Kutatási területe: a kolerajárvány az 1831–1832-es években; báró Perényi Zsigmond élete; a reformkori Magyarország az 1820–1840-es években.

Darcsi Karolina (Dercen, 1980) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) földrajz–történelem szakán 2002-ben Specialist oklevelet, 2006-ban a Budapesti Corvinus Egyetem Századvég Politikai Iskola közpolitikai szakirányán MA-oklevelet szerzett, illetve a Pécsi Tudományegyetem Politikatudományok Doktori Iskolájában abszolvált 2006-ban. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság érdekérvényesítési lehetőségei a független Ukrajnában; közigazgatás, önkormányzatok, kisebbségi jogérvényesítés.

Dobos Sándor (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola angol nyelv és irodalom szakán 2009-ben BA-oklevelet, történelem szakán 2010-ben BA-, majd 2011-ben Specialist oklevelet szerzett, az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2010-ben fejezte be a mesterképzést angol nyelvből és irodalomból, illetve a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában abszolvált 2014-ben. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, valamint a Kiadói Részleg vezetője. Kutatási területe: helytörténet, helység-, utca- és térnevek, 20. századi községnévrendezések a mai Kárpátalja területén.

Hires-László Kornélia, PhD (Beregszász, 1982) – 2003-ban az egykori Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán szerzett tanítói diplomát, majd ezt követően 2009-ben a Debreceni Egyetemen szociológia szakán végzett magiszteri fokozattal. 2017-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán magyar nyelv és irodalom szakon szerzett specialist fokozatú oklevelet. 2021-ben sikeresen megvédte doktori értekezését a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Kommunikációs Doktori Iskolájában. 2001 óta kutatóként dolgozik a Rákóczi-főiskola jelenleg Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpontként ismert intézetében, és 2005 óta

a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója. Kutatási területei: nyelvi tájkép és etnicitás Kárpátalján, a kárpátaljai magyarság identitása, az ifjúság aktuális problémái, valamint a kárpátaljai magyarság aktuális társadalmi folyamatai.

Kész Barnabás, PhD (Salánk, 1966) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1990-ben mint történész, történelemtanár. Egy évig régészként dolgozott az egyetemen, majd több mint két évtizedig általános és középiskolai tanár volt Salánkon. 2012-től a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanára, jelenleg docensi beosztásban. A Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának elvégzését követően, 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a bölcsészettudományok területén, néprajz- és kulturális antropológiai tudományokban. Kutatási területe: a kárpátaljai magyarság tárgyi néprajza. Ezenkívül foglalkozik helytörténettel, könyvillusztrálással és katonai hagyományőrzéssel is, számos tudományos-ismeretterjesztő kiadvány szerzője.

Molnár D. Erzsébet, PhD (Beregszász, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–történelem szakán szerzett tanári oklevelet 2002-ben. Tanulmányait a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában folytatta, ahol 2015-ben védte meg doktori értekezését *Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953) címmel. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának vezetője, a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: Kárpátalja szovjetizálása, a kárpátaljai magyar férfilekosság elhurcolása, a donbászi munkaszolgálat.

Molnár D. István, PhD (Nagydobrony, 1979) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) angol–földrajz szakpárján szerzett tanári oklevelet 2002-ben. 2003–2006 között a Debreceni Egyetem Természettudományi Karának Földtudományok Doktori Iskoláját végezte el. Doktori (PhD) fokozatát 2013-ban szerezte. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földtudományi és Turizmus Tanszékének tanára és az intézményen belül működő Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója. Kutatási területe: Kárpátalja népessége, közigazgatása.

Molnár Ferenc, PhD (Zápszony, 1986) – Az Ungvári Nemzeti Egyetemen 2009-ben magiszteri szintű oklevelet szerzett angol nyelv és irodalomból, majd 2010-ben elvégezte a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem szakát. Ezt követően az Eötvös Loránd Tudományegyetem Új- és Jelenkori Magyar Történelem Doktori Program miniszteri ösztöndíjas hallgatója. 2019-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot történelemtudományok (19. századi magyar történelem) szakterületen. Jelenleg a II. RF KMF Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, tanszékvezető-helyettese. Kutatási területe: a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 19. századi története, valamint a dualizmus korának (1867–1918) felekezeti és nemzetiségi viszonyai.

Orosz Ildikó, PhD (Nagydobrony, 1960) – Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett MSc szintű oklevelet matematika szakon 1983-ban. 1981-től a Nagydobronyi Középiskola matematikatanára, 1990-től 1995-ig az iskola igazgatója. 2001-ben a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolájában szerzett doktori (PhD) fokozatot nevelésszociológia szakirányban. 2013-ban a Volodimir Hnatyuk Ternopili Nemzeti Pedagógiai Egyetemen pedagógiai tudományok kandidátusa (CSc) fokozatot szerzett általános pedagógia és a pedagógiatörténet szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség elnöke, a II. RF KMF Pedagógia és Pszichológia Tanszékének docense. Kutatási területe a kisebbségi oktatás, az anyanyelvi/anyanyelvű oktatás helyzete Kárpátalján a rendszerváltástól napjainkig.

Rácz Béla, PhD (Tiszaújlak, 1981) – A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola (ma II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola) történelem és földrajz szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Az ELTE Földtudományi Doktori Iskola Földtan-Geofizika Programjának elvégzése után 2014-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot földtan szakterületen, archeometriai szakiránnyal. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatási rektorhelyettese, továbbá a Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék docense. Kutatási területe: archeometria, azon belül petroarcheológia: pattintott kőeszköznyersanyagok vizsgálata, források, elterjedési területek, az emberi közösségek kulturális kapcsolatai az őskorban.

Suslik Ádám, PhD (Beregszász, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem és földrajz szakán 2008-ban BA-oklevelet,

majd 2009-ben Specialist diplomát szerzett. 2017-ben Budapesten a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola (Katonai- és politikai konfliktusok 1867–1945 között) programján belül doktori (PhD) fokozatot szerzett. Jelenleg a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának levéltárosa az 1945 előtti Kormányservek Főosztályán. Kutatási területe: az első világháború és az azt követő rövid átmeneti időszak. A témakörön belül publikációi többsége egy adott régió (Északkelet-Magyarország), különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék gazdaság-, társadalom-, egyház-, valamint hadtörténete tárgykörében jelentek meg. A klasszikus hadtörténetírás mellett olyan témákat is érint, amelyek a hadművelleti területeken vagy a hátszágban történt katonai visszaéléseket vizsgálják.

Szakál Imre, PhD (Bene, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett történelem és földrajz szakos tanári oklevelet 2008-ban. 2009-től a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának PhD-hallgatója, értekezését 2015-ben védte meg. 2013-tól alma matere Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének tanársegéde, 2015-től docense. Kutatási érdeklődése Kárpátalja két világháború közötti történetére, a kisebbségtörténetre, Ukrajna történetére és az emlékeztörténetre terjed ki.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, PhD (Sárosoroszi, 1970) – Az Ungvári Állami Egyetem történelem szakán végzett 1992-ben mint történész, történelemtanár. Egy évtizedig általános és középiskolai tanárként dolgozott, majd az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Kelet-Európa XIX–XX. századi története oktatási programjának elvégzése után 2011-ben szerzett doktori (PhD) fokozatot a történelemtudományok (kelet-európai történelem) szakterületen. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc KMF Apáczai Csere János Könyvtárának igazgatója, ill. az intézmény Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense. Kutatási területe: a Szovjetunió társadalomtörténete 1945–1991 között (azon belül oktatáspolitikai és az iskolai történelemtanítás története), valamint a kérdés kárpátaljai vonatkozásai, az iskolai történelemtankönyvek tartalmi és didaktikai kérdései, ezenkívül a szovjet egyházpolitika és a kárpátaljai reformátusok története a fent jelzett időszakban.

Szólósi Nóra, PhD (Macsola, 1986) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, valamint angol nyelv és irodalom szakán 2008-

ban szerzett BA-diplomát. Ezt követően az Ungvári Nemzeti Egyetem angol szakán kapott magiszteri képesítést 2009-ben. Ugyanezen év őszén nyert felvételt az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék doktori programjára, ahol 2012-ben abszolvált. 2018-ban szerzett doktori (PhD) fokozatot. Kutatási területe: a revízió és Kárpátalja 1938–1944 között, továbbá Kárpátalja társadalma és gazdasága 1939–1944-ben a visszacsatolt Felvidékkel való összehasonlításban.

Váradi Natália, PhD (Beregszász, 1980) – A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola történelem, angol nyelv, világirodalom szakán szerzett Specialist oklevelet 2003-ban. Doktori (PhD) fokozatát a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában szerezte 2008-ban, 2012-ben a Nyíregyházi Főiskola közgazdász, gazdálkodási és menedzsment szakán szerzett BA-diplomát, majd 2013-ban történelemtudományokból kandidátusi fokozatot az Ukrán Tudományos Akadémia Történelmi Intézetében. 2020-ban a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészet- és Társadalomtudományi Karán magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus-továbbképzési szakon MA-diplomát szerzett. Jelenleg a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének docense, a II. RF KMF Felnőttképzési Központjának vezetője, az ECL Nyelvvizsgaközpont vezetője, a „GENIUS” Jótékonyági Alapítvány igazgatója. Kutatási területe: Kárpátalja a Hruscsov-érában, kiemelten az 1956-os forradalom kárpátaljai vonatkozásai.

К 22 **Історія Закарпаття. Спадщина та виклики.** Наукове видання (колективна монографія) Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II/ Редакційна колегія: Василь Брензович (голова редакційної колегії), Юрій Чотарі (головний редактор), Мелінда Орбан, Олександр Добош (відповідальні редактори), Ібоя Самборовскі-Нодь, Імре Сакал та Ласло Браун (члени редакційної колегії). Автори: Адальберт Рац, Адам Шушлік, Борнобаш Кейс, Єлизавета Молнар Д., Ібоя Самборовскі-Нодь, Ільдико Орос, Імре Сакал, Іштван Часар, Кароліна Дорчі, Корнелія Гіреш-Ласлов, Ласло Браун, Наталія Вароді, Нора Севлеші, Олександр Добош, Стефан Молнар Д., Федір Молнар, Юрій Данч та Юрій Чотарі. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 788 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-8046-21-7

У виданні представлено історію сучасного Закарпаття від найдавніших часів до сьогодення. Колективна монографія має узагальнюючий характер, автори висвітлили теми, які вважали найважливішими. Рекомендуємо усім, хто хоче більше дізнатися про багатогранне минуле й сучасне краю.

УДК 94(477.87)(082)

Наукове видання

ІСТОРІЯ ЗАКАРПАТТЯ СПАДЩИНА ТА ВИКЛИКИ

Колективна монографія

2021 р.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Закарпатського угорського інституту
ім. Ф.Ракоці ІІ (протокол №9 від 30.09.2021)

Підготовлено кафедрою історії та суспільних дисциплін спільно з Науково-дослідним центром
ім. Тіводора Легоцькі і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редакційна колегія:

Голова редакційної колегії: *Василь Брензович, канд. іст. наук*

Головний редактор: *Юрій Чотарі, канд. іст. наук*

Відповідальні редактори: *Мелінда Орбан та Олександр Добош*

Члени редакційної колегії: *Івоя Самборовські-Нодь, канд. іст. наук,*

Імре Сакал, докт. філософії у галузі іст. наук та Ласло Браун, докт. філософії у галузі іст. наук

Рецензенти:

Адам Новак, докт. філософії у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 3

Аттіла Шімон, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Яноша Шее, Комарно; Науково-дослідний інститут національних меншин «Форум», Шаморін) – розділ 7

Вікторія Ференц, докт. філософії у галузі філол. наук (Науково-дослідний інститут національної політики, Будапешт) – розділ 16

Іван Мандрик, докт. іст. наук, проф. (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 5

Іштван Мароші (грек.-кат. священник, Греко-католицький центр ім. Елемира Ортугая, Берегове) – розділ 10-13

Іштван Цігань, канд. іст. наук (Інститут та Музей військової історії, Будапешт) – розділ 4

Йосип Молнар, канд. геогр. наук (ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Берегове) – розділ 1

Левенте Пюошкі, габ. докт. у галузі іст. наук, проф. (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 8-9

Марія Палашик, габ. докт. у галузі іст. наук (Історичний архів державної безпеки Угорщини, Будапешт) – розділ 11

Моніка Баер-Шіпош, докт. філософії у галузі політ. наук (Пейчський університет, Пейч) – розділ 15

Пйітер Пал Товт, докт. соц. наук (Науково-дослідний інститут демографії, Центральне статистичне управління Угорщини, Будапешт) – розділ 16

Пйітер Форішек, габ. докт. у галузі іст. наук (Дебреценський університет, Дебрецен) – розділ 2

Тібор Балла, габ. докт. у галузі військ. наук, проф. (Національний університет державної служби, Будапешт) – розділ 6

Тібор Валух, габ. докт. у галузі іст. наук (Університет імені Кароля Естергразі, Егер) – розділ 10, 12-13

Ференц Гідас, OFM (Ordo Fratrum Minorum) – розділ 10-13

Ференц Радванські, докт. філософії у галузі теол. наук (реформатський священник, Релігійна громада реформатської церкви с.Косонь) – розділ 10-13

Шандор Мілован (почесний голова Товариства угорської культури Закарпаття, Виноградів) – розділ 14

Технічне редагування та верстка: *Мелінда Орбан*

Коректура: *Едіна Шін, Марта Гнатик-Рішко*

Дизайн обкладинки: *Ласло Веждел*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр "Опаці Чері Янош" при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальний за випуск: *Олександр Добош* (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ)

За зміст колективної монографії відповідальність несуть автори

Видання здійснене за підтримки Фонду національної співпраці, Офісу прем'єр-міністра Угорщини, ЗАТ «Благодійний фонд ім. Габора Бетлена» та за сприяння Спілки «За майбутнє реформатської громади Ніртетгі» і Благодійного фонду За Закарпатський угорський інститут

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ТОВ «РІК-У»

Підписано до друку 25.10.2021. Шрифт «Times New Roman».

Папір офсетний, щільністю 80 г/м². Друк офсетний. Ум. друк. арк. 64,0.

Формат 70x100/16. Замовл. №2772. Тираж 1400.